

MELİKŞAH
(ملکشاہ)

(ö. 511/1117)

Anadolu Selçuklu hükümdarı
(1110-1116).

Muhtemelen 489'da (1096) doğdu. Sultan I. Kılıcarşan'ın oğludur. Kaynaklarda Melikşah'tan (Şâhinşah) ilk defa, babasının Musul'a hâkimiyet meselesinden dolayı Büyük Selçuklu Emîri Çavlı Sakavu ile yaptığı mücadele sebebiyle bahsedilir. I. Kılıcarşan, Musul'dan gelen bir davet üzerine 25 Receb 500'de (22 Mart 1107) bu şehre girmiş, daha sonra Rahbe'ye çekilmiş olan Çavlı'nın üzerine giderken Musul'da bir miktar asker bırakmış ve kendi yerine oğlu Melikşah'ı vekil, kumandanlarından Emîr Bozmuş'ı da ona atabeg tayin etmişti. Melikşah bu sırada on bir yaşında idi, sultanın hanımı Ayşe Hatun ve küçük oğlu Tuğrul Arslan da Musul'da bulunuyordu.

Emîr Çavlı Sakavu, Kılıcarşan karşısında kazandığı zaferden (9 Şevval 500 / 3 Haziran 1107) sonra Musul'a yürüdü ve hiçbir mukavemetle karşılaşmadan şehre girdi. Musul'a hâkim olan Çavlı, hutbeyi yeniden Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar adına okutmaya başladı. Esir aldığı Melikşah'ı da Büyük Selçuklular'ın başşehri İsfahan'a Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderdi. Sultanın diğer oğlu Tuğrul Arslan ile annesi Ayşe Hatun Emîr Bozmuş tarafından Malatya'ya götürüldü. Ayşe Hatun burada Tuğrul Arslan'ı hükümdar ilân ettirdi ve oğlu henüz küçük yaşta olduğu için şehrin idaresini eline aldı. Bir müddet sonra Malatya'da bulunan İlarşan ismindeki bir emîr ile anlaşarak Bozmuş'ı öldürttü, ardından İlarşan ile evlendi. Fakat İlarşan Malatya halkına kötü davranmaya başlayınca oğlu Tuğrul Arslan ile gizlice anlaşan Ayşe Hatun Bizans'a kaçmak üzere olan İlarşan'ı yakalatıp hapsetti, bir yıl sonra da Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a gönderdi. Muhammed Tapar, İlarşan kendisine gönderilince elinde esir olarak tuttuğu Melikşah'ı Malatya'ya gönderip sultan ilân ettirdi. Melikşah'ın 503 yılı başlarında (1109 ortaları) sultanın ordugâhından kaçarak Anadolu'ya geldiği de rivayet edilir (İbnü'l-Kalânîsî, s. 158). Melikşah bir süre sonra Konya'yı ele geçirip burada Anadolu Selçuklu tahtına oturdu ve kardeşleri Mesud ile Arab'ı hapsettirdi (503/1110). Ardından Bizans üzerine birlikler sevketti.

Ancak ordusunun uğradığı yenilgiyi öğrenince hemen Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'a elçiler göndererek barış teklifinde bulundu, imparator da bu teklifi kabul etti. Bizans'la yapılan barıştan kısa bir süre sonra Melikşah yaklaşık 50.000 kişilik bir ordu hazırladı. Emîr Monolog, Emîr Kontogmen ve Emîr Muhammed idaresindeki Anadolu Selçuklu birlikleri İznik ve civarına, Bursa, Ulubat, Manyas ve Erdek yakınlarındaki Kyzikos (Belkıs) taraflarına yağma akınları düzenledi. İmparator Aleksios, Türkler'e karşı sefere çıktıysa da bir sonuç elde edemeyeceğini anlayarak emrindeki birlikleri Georgios Lebounes'e ve diğer bazı kumandanlarına bırakıp İstanbul'a döndü (1113). Sultan Melikşah, muhtemelen Aleksios'un Filibe'de oluşundan faydalanmak ve Anadolu'da kaybedilen yerleri geri almak amacıyla Anadolu'daki diğer Türk hükümdarlarından da yardım alarak 1114'te büyük bir ordu oluşturdu. Bu gelişmeleri haber alan İmparator Aleksios ise komşu ülkelerden yardımcı birlikler ve paralı askerler toplayıp Konya üzerine bir sefere çıkmaya karar verdi. İmparator ordusu ile Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlayınca Selçuklular Anadolu'nun bütün tarla ve ovalarını ateşe verdiler. Bu durum yem ve yiyecek sıkıntısına yol açtı. Öte yandan Dânişmendliler'in de kendisine karşı harekete geçtiğini haber alan imparator Akşehir'e yürümeye karar verdi. Türkler'le giriştiği bazı ufak çaplı çatışmalardan sonra Kırkşehir'te gölüne vardı, Akşehir gölünün güneybatı ucundaki Mesanakta Hisarı'nı işgal etti. Oradan da Akşehir üzerine yürüyüp şehri zaptetti. Ardından Türkler'in elindeki esirleri kurtarmak ve bölgeyi yağmalamak için Konya çevresinde bulunan kasabaların üzerine çeşitli birlikler sevketti. Geri dönmekte olan Bizans ordusu Ampoun'a vardığı zaman Melikşah'ın emrindeki Türk birlikleri her taraftan Bizans kuvvetlerine karşı hücumla geçtiyse de önemli bir sonuç elde edemeden geri çekildi. Sultan Melikşah daha sonra İmparator Aleksios Komnenos'a barış teklifinde bulundu. Türk askerleri düşmanı çember içine almışken kaçacak bir yeri olmayıp beklemekten başka çaresi kalmayan imparatora Melikşah'ın barış teklifinde bulunması, ancak kardeşi Mesud'un hapisten kurtulup Dânişmendliler'in yardımını temin ederek kendi üzerine geldiği haberini almış olmasıyla açıklanabilir. Melikşah'ın barış teklifini kabul eden imparator Augustopolis ile Akronios arasındaki ova-

da Sultan Melikşah'ı karşıladı. Melikşah ve maiyeti imparator tarafından bir gece misafir edildi. Ertesi gün iki hükümdar arasında antlaşma imzalandı (510/1116); imparator ayrıca sultana yüklü miktarda para, emirlerine de önemli armağanlar verdi.

Melikşah imparatorun ordugâhından ayrılmak üzere iken kardeşi Mesud'un tahta geçmek amacıyla Melikşah'a bir komplo düzenlediğini öğrenen imparator, sultana kardeşinin hareketi hakkında ayrıntılı bilgi edininceye kadar yanında kalmasını ve onun planını öğrendikten sonra harekete geçmesini tavsiye etti. Fakat Melikşah hemen hareket edip kardeşinin üzerine yürümek istedi. İmparator Melikşah'a, Konya'ya gitmelerini sağlamak üzere yanlarına Bizans savaşçılarından oluşan güçlü bir birlik verme teklifinde bulunduyorsa da sultan bunu da kabul etmeyerek Konya'ya hareket etti.

Sultan Melikşah Konya'ya doğru yol alırken önde keşif kolları çıkarmıştı. Bunlar güçlü bir orduyla oraya varmış bulunan Mesud'a rastladılar ve onun tarafına geçtiler; ardından geri dönerek Melikşah'a yolların emniyetli olduğunu bildirdiler. Melikşah ilerlerken birdenbire Mesud'un ordusuyla karşılaştı. Durumun tamamen kendi aleyhinde olduğunu gören sultan hemen oradan uzaklaştı; amacı İmparator Aleksios'un yanına gitmekti. Ancak kendi tarafında görünmesine rağmen çoktan beri Mesud için çalışan Poukheas'un tavsiyesine uyarak Iğın yakınlarındaki Tyragion'a gitti. Burada bulunan Rumlar, imparatorla aralarında yapılan antlaşmayı bildiklerinden Melikşah'ı iyi karşıladılar. Fakat Mesud'un kuvvetleri çok geçmeden kaleyi kuşatma altına aldı. Kaledede bulunan Rumlar Mesud'un birliklerine karşı direniyorlardı. Bunun üzerine Poukheas, Melikşah'a hisar halkını yığitçe direnmeleri için daha da cesaretlendireceğini söyleyerek surlardan aşağıya indi; fakat tam aksine Mesud'un kuvvetlerine kapıları açıp teslim olmaları gerektiğini söyleyerek onları ikna etti. Sonunda hisar halkının içeriye aldığı Mesud'un güçleri Sultan Melikşah'ı yakalayıp gözlerine mil çektiler (510/1116). Ardından Melikşah'ın tam kör olmadığı haberini alan Mesud ünlü bir bey olan Elegmon'a emir vererek Konya'da bulunan Melikşah'ı boğdurttu (511/1117). Melikşah altı yıl kadar Anadolu Selçuklu tahtında kaldı. Genç ve tecrübesiz oluşu ve adamlarının ihaneti onun sonunu hazırlamış oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Komnene, *The Alexiad* (trc. Elizabeth A. S. Dawes), London 1928, s. 357, 359-362, 370-371, 375-378, 390, 392-393, 397, 399-407; a.e.: *Alexiad Malazgirt'in Sonrası* (trc. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 438, 440-443, 451, 453, 458-462, 479, 481-483, 486, 490-491, 493, 495-500; *Târih-i Âl-i Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, metin, s. 37; tercüme, s. 24; İbnü'l-Kalânîsi, *Târihu Dimaşk* (Amedroz), s. 158; Süryani Mikhail, *Chronique de Michel le syrien, patriarche jacobite d'Antioche: 1116-99* (nşr. ve trc. J. B. Chabot), Paris 1899-1924, III, 194-195, 204, 223; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 429-430; a.e. (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, X, 344-345; Ebü'l-Ferec, *Târih*, II, 346-347, 349-351; Aksarâyî, *Müsâmetü'l-aḥbâr*, s. 28; F. Chalandon, *Alexis Comnène Les Comnène, Jean II. Comnène et Manuel I. Comnène*, Paris 1910-12, I, 226-227; Abdülkerim Özyaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 62-64, 116-124; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 109-110, 160; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 57; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 9-35.

MUHARREM KESİK

el-MELİKÜ'L-ÂDİL I (الملك العادل)

Ebü Bekr Seyfüddin el-Melikü'l-Âdil
Muhammed b. Eyyüb b. Şâdi
(ö. 615/1218)

Eyyübî hükümdarı
(1200-1218).

Muharrem 540'ta (Temmuz 1145) Dimaşk'ta veya Ba'lebek'te doğdu. Selâhaddin-i Eyyübî'nin kardeşleri arasında en kabiliyetli ve dirayetlisi olup Avrupalılar tarafından Saphadin diye tanınır. Diğer kardeşleri gibi iyi bir öğrenim gördü. Çok genç yaşta amcası Esedüddin Şirküh el-Mansûr ile ağabeyi Selâhaddin'in maiyetinde üçüncü Mısır seferine katıldı (564/1169). İlk büyük başarısını 1174 yılında Kenzüddevle isyanının bastırılmasında gösterdi.

Nüreddin Mahmud Zengî'nin ölümünün (569/1174) ardından Mısır nâibliğine getirilen el-Melikü'l-Âdil, bundan sonra Selâhaddin'in Mısır'da bulunduğu 1176-1177 ve 1180-1181 yılları arasındaki süre dışında Mısır'ı bir sultan gibi yönetti. Suriye'de Haçlılar'la mücadele eden Selâhaddin'e gerekli yardımları gönderdi ve Mısır'ı dış düşmanlara karşı başarıyla korudu, donanmayı güçlendirdi. 579 (1183) yılı başlarındaki Renaud de Châtillon'un Kızıldeniz harekâtını bastırarak Hi-

caz'ı ve baharat yolunu Haçlı tehlikesinden kurtardı. Aynı yıl Halep'e tayin edildi ve 582'ye (1186) kadar orada kaldı. Selâhaddin'in Harran'da ağır hasta yattığı günlerde devlet işlerini idare etti, ardından Selâhaddin'in oğlu el-Melikü'l-Azîz'in atabegi olarak yeniden Mısır'a gönderildi.

Bu arada Hittin Savaşı'nın kazanılması üzerine (583/1187) sultanın emriyle Mısır kuvvetlerinin başında Kudüs Haçlı Krallığı topraklarına girdi, Yafa ve Mecdelyaba'yı aldı. Beyrut'un ele geçirilmesinden sonra Selâhaddin ile birleşerek Askalân ve Kudüs şehirlerinin zaptında hazır bulundu (583/1187). Ertesi yıl sultanın Antakya Prinkepsliği topraklarının fethi sırasında Sûr'daki Haçlılar'a karşı Filistin topraklarını korudu ve Kerek-Şevbek kalelerini teslim aldı. Akkâ'nın Haçlı muhasarasından kurtarılması için harekete geçti ve yeni kuvvetlerle Akkâ ordugâhına geldi (15 Şevval 585 / 26 Kasım 1189). 20 Cemâziyelâhir 586'da (25 Temmuz 1190) 62.000 kişilik bir Frank kuvvetinin başlattığı saldırı el-Melikü'l-Âdil tarafından püskürtüldü, Franklar'dan 10-12.000 kişi öldürüldü.

el-Melikü'l-Âdil, İngiliz Kralı Arslan Yürekli Richard'la yapılan müzakerelerde sultana vekâlet etti. Hatta Richard'la arasındaki dostluk devam eden savaşa rağmen ilerledi. Richard, ona kız kardeşi Jeanne ile evlenip kendisiyle birlikte eski Kudüs Krallığı topraklarında sultan olmalarını bile teklif etti. el-Melikü'l-Âdil, 14 Şâban 586 (16 Eylül 1190) tarihinde meydana gelen Arsuf Muharebesi'nde ve Selâhaddin ile Takıyyüddin'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr arasında patlak veren anlaşmazlıkta siyasî ve askerî maharetini bir kere daha ispat etti. Bu sebeple sultan 588 (1192) yılında Ürdün ve el-Cezîre gibi çok önemli iki bölgeyi ona verdi.

Selâhaddin'in ölümü üzerine (589/1193) büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Ali Dimaşk'ta sultan oldu, ancak el-Melikü'l-Âdil de iktidarı ele geçirmek arzusundaydı. Nitekim kardeşler arasında başlayan mücadeleler ona bu fırsatı verecekti. el-Melikü'l-Âdil önce Selâhaddin'in oğulları arasındaki mücadelede hakemlik yaptı ve başlangıçta el-Melikü'l-Efdal'in tarafını tuttu. Fakat onun beceriksizliğinin çabucak ortaya çıkmasıyla Mısır'a hâkim olan el-Melikü'l-Azîz tarafına geçti ve onun Dimaşk nâibi oldu (592/1196). 1197 yılında Alman Haçlı seferine karşı gerekli tedbirleri alan el-Melikü'l-Âdil, Yafa'ya geri aldı ve Haçlılar'la yeni bir anlaşma imzaladı. 595'te (1198) el-Melikü'l-Azîz'in beklenmeyen ölümü üzerine Mısır'daki emîr-

ler ikiye bölündü; bir kısmı el-Melikü'l-Âdil tarafını, bir kısmı Sarhad sahibi el-Melikü'l-Efdal tarafını tuttu. Giriştiği mücadelelerde başarılı olan el-Melikü'l-Âdil 596'da (1200) Mısır'ı ele geçirerek sultanlığını ilân etti. Bir yıl sonra Selâhaddin'in oğulları el-Melikü'l-Âdil'in elinden Dimaşk ve Mısır'ı almak için güç birliği yaptılarsa da bu girişim sonuçsuz kaldı ve yapılan anlaşmayla el-Melikü'l-Âdil büyük sultan olarak tanındı. 604 (1207) yılında Abbâsi Halifesi Nâsır-Lidînilâh tarafından saltanatı tasdik edildi. el-Melikü'l-Âdil kendi müdahalesini mahfuz tutarak ülkeyi çocukları arasında paylaştırdı; Mısır'ı el-Melikü'l-Kâmil'e, Dimaşk'ı el-Melikü'l-Muazzam'a, el-Cezîre'yi el-Melikü'l-Eşref'e, Diyarbekir'i el-Melikü'l-Evhad'a verdi.

1202 yılında Mardin Artuklular'ı ona tâbi oldu. 1207'de Trablus Haçlı Kontluğu'nu yola getirerek antlaşmaya mecbur etti. 1217'de Haçlılar'ın Suriye'ye yönelmesi üzerine Mısır'da bulunan el-Melikü'l-Âdil, oğlu el-Melikü'l-Muazzam'a yardım için Dimaşk'a geldi. Çok geçmeden Haçlılar Dimyat'ı muhasara etmek için Akkâ'dan Mısır'a yöndiler. Dimyat kuşatıldığı sırada el-Melikü'l-Âdil, Dimaşk yakınındaki Âlikin ordugâhında 7 Cemâziyelâhir 615 (31 Ağustos 1218) tarihinde vefat etti. Ertesi gün cenazesi Dimaşk'a getirilerek önce kalede defnedildi, daha sonra kendi adını taşıyan medresenin (el-Medresetü'l-Âdiliyye) bahçesindeki türbesine gömüldü (İbn Hallikân, V, 78). Yerine oğlu el-Melikü'l-Kâmil geçti.

el-Melikü'l-Âdil'in en büyük gayesi, iç isyanlar ve yeni bir Haçlı seferi karşısında devletin bütünlüğünü ve Eyyübî ailesinin menfaatlerini korumak olmuş; halkın refah ve emniyetine, din ve eğitim işlerine, ülkenin ıçta ve dışta barış içinde yaşamasına, zirce ve ticarete büyük önem vermiştir. Haçlılar arasındaki birliği önlemek ve kendi gelir kaynaklarını arttırmak için Selâhaddin gibi İtalyan şehir devletleriyle ticaret anlaşmaları yapmıştır. Devletin maliyesine büyük önem veren ve hazinayı daima dolu tutmaya özen gösteren el-Melikü'l-Âdil âlim ve edipleri himaye ederdi. Temelini Nüreddin Mahmud Zengî'nin attığı Dimaşk'taki Âdiliyye Medresesi'ni tamamlamak için çalışmışsa da buna ömrü vefa etmemiş, onun ölümünden sonra 619'da (1222) oğlu el-Melikü'l-Muazzam tarafından tamamlanan medreseye el-Medresetü'l-Âdiliyye el-Kübrâ adı verilmiştir (Nuaymî, I, 359). el-Melikü'l-Âdil zamanında reîsü'l-etibbâ olan Mühezzebüddin ed-Dahvâr'in meşhur bir